

O blaid gwell
iechyd meddwl

For better
mental health

Sicrhau cyfiawnder i ddioddefwyr a thystion sydd â gofid meddwl

Cadw rheolaeth ar y diwrnod yn y llys

Am Mind

Mae Mind yn siarad o blaid gwell iechyd meddwl ers rhagor na 60 o flynyddoedd. Rydym yn gweithio mewn partneriaeth â rhyw 200 o gymdeithasau Mind lleol i wella bywydau pobl sydd â phrofiad o ofid meddwl.

Elusen annibynnol yw Mind a gefnogir trwy eich rhoddion. Rydym yn ymgyrchu i ddylanwadu ar bolisi a deddfwriaeth y Llywodraeth, yn gweithio'n agos â'r cyfryngau a ni yw'r brif ffynhonnell gwybodaeth ddiuedd ac annibynnol am iechyd meddwl trwy ein cyhoeddiadau, ein gwefan www.mind.org.uk a'n gwasanaeth ffôn MindinfoLine 0845 766 0163.

Cyflwyniad

Canfu ymchwil gan Mind yn 2007 fod pobl sydd â phrofiad o ofid meddwl yn aml iawn yn methu cael cyfiawnder, er eu bod yn dioddef lefelau trosedd anghymesur.¹ Cadarnhaodd yr achos yn yr Uchel Lys a adwaenir fel *FB v DPP*² mai un rheswm am hyn oedd dealltwriaeth annigonol ymhlith erlynyddion ynglŷn â sut i drafod achosion sy'n ymwneud â dioddefwyr neu dystion sydd â gofid meddwl yn briodol. Mae hyn wedi golygu bod sawl peth yn atal cyfiawnder, megis:

- peidio â pharhau ag achosion oherwydd camsyniadau
- ynglŷn â sut mae iechyd meddwl yn effeithio ar hygrdedd a dibynadwyedd,
- cymorth annigonol i helpu tystion i wrthsefyll y prawf a rhoi eu tystiolaeth orau, ac
- eiriolwyr yr erlyniad yn peidio â gwrthwynebu croesholi amhriodol neu ymosodol gan yr amddiffyniad.

Mae pecyn iechyd meddwl Mind, *Sicrhau cyfiawnder i ddioddefwyr a thystion sydd â gofid meddwl* yn ategu datganiad polisi cyhoeddus Gwasanaeth Erlyn y Goron *Supporting victims and witnesses with mental health issues*³ a chyfarwyddyd perthnasol cysylltiedig ar gyfer erlynyddion.⁴ Ochr yn ochr â'r dogfennau cyfreithiol hyn, mae pecyn Mind yn cynnig gwybodaeth a chynghor ymarferol ar ofid meddwl a'i oblygiadau, gan gynnwys dulliau o leihau effaith hyn a rhoi cyfiawnder cyfartal i ddioddefwyr a thystion.

Fodd bynnag, am na fydd bob amser yn bosibl paratoi mewn da bryd, nod y cyfarwyddyd cryno hwn ar gadw rheolaeth ar y diwrnod yn y llys yw cynorthwyo erlynyddion ac eiriolwyr i

1. Mind (2007), *Another assault: Mind's campaign for equal access to justice for people with mental health problems*. http://www.mind.org.uk/campaigns_and_issues/report_and_resources/894_another_assault

2. R (ar gais B) v DPP (2009) EWHC

ymdrin ag achosion na ellir eu rhagweld na darparu ar eu cyfer. Mae'n ailadrodd y prif bwyntiau sy'n cael sylw yn y pecyn llawn, y gellir ei lawrlwytho ar www.mind.org.uk

Cadw rheolaeth ar y diwrnod yn y llys

Ni fydd bob amser yn bosibl paratoi ar gyfer prawf sy'n ymwneud a thyst sydd a gofid meddwl ac mae'n bosibl y bydd yr erlyniad wedi methu archwilio gofid meddwl, hygrdedd a dibynadwyedd y tyst, ac unrhyw anghenion cymorth cyn i'r prawf gychwyn. Gall eiriolwyr gwrdd a thystion am y tro cyntaf wrth borth y llys, yn enwedig yn achos gwrandawiaadau llysoedd ynadon, neu mae'n bosibl na fydd gofid meddwl ond yn dod i'r golwg ar ddiwrnod y prawf (trwy wybodaeth gan y tystion neu eu cynorthwyyr, neu arwyddion gofid a nodir gan eiriolwyr neu staff eraill yn y llys). Gall yr amddiffyniad godi iechyd meddwl fel ffactor am y tro cyntaf hefyd, gan dynnu sylw at anawsterau posibl o ran croesholi amhriodol neu ymosodol, datgelu gwybodaeth sensitif, gyfrinachol (ac anghyfreithlon, o bosibl), neu ymosodiadau di-alw-amdanynt ar gymeriad lle y defnyddir tystiolaeth seiciatryddol i ddiraddio tyst.

Mewn amgylchiadau o'r fath, rhaid i eiriolwyr allu gwneud eu gorau ar y diwrnod i ddiogelu'r tyst. Gan gofio'r dyletswyddau sydd yn Safonau Ansawdd Craidd Gwasanaeth Erlyn y Goron, byddwch yn effro, yn hyderus ac yn gadarn wrth geisio addasiadau rhesymol ar y funud olaf neu wrth herio arfer heriol, amhriodol neu gamwahaniaethol gan yr amddiffyniad.

Safonau Ansawdd Craidd – perthnasedd i ofid meddwl

Mae'r Safonau'n gosod dyletswyddau ar eiriolwyr i wneud y canlynol:

- trin tystion a diffynyddion yn y llys yn barchus a gofyn i'r llys ymyrryd i roi terfyn ar holi tystion yr erlyniad mewn ffordd amhriodol (6.4c)
- herio unrhyw ddatganiad lliniarol gam yr amddiffyniad sy'n diraddio cymeriad y tyst (9.5b)
- hyrwyddo mynediad cyfartal i gyfiawnder (7.1)
- mewn achosion eithriadol iawn gofyn caniatad gan y llys i gelu pwy yw tyst lle y gellir cyfiawnhau gwneud hynny (7.7)

3. CPS (2009), *Supporting victims with mental health issues*. http://www.cps.gov.uk/publications/docs/supporting_victims_and_witnesses_with_mental_health_issues.pdf

4. CPS (2010), *Victims and witnesses who have mental health issues and/or learning disabilities: Prosecution Guidance*

Cyfathrebu â'r tyst

Lle mae'n rhaid gwneud penderfyniadau cyflym yn ystod y prawf er mwyn lleihau gofid a chael y dystiolaeth orau, mae cyfathrebu, ymwybyddiaeth a'r gallu i ymateb yn hollbwysig.

Yn enw cyfathrebu da gyda'r tyst a sicrhau eich bod yn cael y dystiolaeth y mae angen i'r llys ei chlywed, dylai'r erlyniad, yr amddiffyniad a'r farnwriaeth fabwysiadu'r arfer gorau a ganlyn:

- Sefydlu a chadw cyswllt llygad mewn ffordd naturiol (gan gofio gwahaniaethau diwylliannol lle bo angen).
- Caniatau digonedd o amser i ymateb, ailadrodd cwestiynau os bydd angen, ac esbonio ymhellach os bydd y tyst wedi drysu neu'n ofidus.
- Defnyddio iaith glir ac osgoi jargon a geirfa gyfreithiol.
- Gofyn cwestiynau syml gan ddilyn trefn amser resymegol megis "beth ddigwyddodd gyntaf?", "beth wnaethoch chi wedyn?", "beth oedd y peth olaf ichi ei gofio?" yn hytrach na chwestiynau cyfansawdd megis "cyn i'r dyn redeg iffwrdd, wnaethoch chi sylwi ar unrhyw beth?"
- Peidio a chymryd yn ganiataol fod y tyst yn methu deall cwestiynau na chymryd rhan mewn trafodaethau am fod angen gweithiwr/wraig cymorth arnynt.
- Lle bo tyst yng nghwmni cynhaliwr/wraig, eiriolwr/wraig iechyd meddwl neu gyfryngwr, cyfeiriwch eich sylwadau at y tyst ac nid at rywun arall.

Iechyd meddwl – profiadau a goblygiadau

Pwyntiau allweddol

- Mae pawb yn wahanol – dylech osgoi cymryd dim yn ganiataol a holi dioddefwyr a thystion am eu profiadau eu hunain yn gyntaf.
- Dylech osgoi meddwl yn nhermau diagnosisau – mae'n bosibl bod gan bobl un neu ragor o ystod o brofiadau a symptomau, boed ganddynt gyflwr sydd wedi cael diagnosis ai peidio.
- Cofiwch fod gofid meddwl yn amrywio – gall pobl fynd trwy gyfnodau hen unrhyw symptomau o gwbl a gellir osgoi diwrnodau neu oriau anodd.
- Ni ddylid byth gyffredinoli am effaith gofid meddwl – ystyriwch bob tro pryd mae'r profiadau hyn yn amlwg: unrhyw ffactorau sy'n gwneud pethau'n well neu'n waeth; yr effaith benodol ar feddwl, canolbwyntio, atgofio, mynegi a rhyngweithio ar wahanol adegau.
- Cadwch mewn cof y pethau a all sbarduno gofid meddwl – byddwch yn onest, yn agored ac yn effro wrth holi am yr hyn a all leihau gofid.

Holi am ofid meddwl

- "Rydych chi i'ch gweld yn anghyfforddus, oes rhywbeth neilltuol yn gwneud ichi deimlo fel hyn?"
- "Rydych chi i'ch gweld yn ofidus yn y sefyllfa yma, oes rhywbeth a allai wneud ichi deimlo'n llai gofidus?"
- "Rydych chi i'ch gweld yn ymddwyn ychydig y nod, oes rhywbeth yn eich trwblu ar hyn o bryd? Oes rhyw ffordd imi eich helpu?"
- "Oes rhywbeth yr hoffech chi ei ddweud wrthon ni am eich teimladau ar hyn o bryd?"
- "Mae'n rhaid imi ofyn ichi a ydych chi'n profi unrhyw fath o ofid meddwl neu a oes gennych chi gyflwr iechyd meddwl. Os ydych chi am ddweud wrtha i, dywedwch ie. Os nad oes neu os nad ydych chi am imi wybod, dywedwch "dim sylw."

Gwneud penderfyniadau am hygredd a dibynadwyedd

Pwyntiau allweddol

- Peidiwch a chymryd yn ganiataol y bydd gofid meddwl yn tansellio hygredd a dibynadwyedd.
- Dilynwch y modelau cyfreithiol cyfredol gan fabwysiadu dull gweithredu ymarferol o achos i achos – gan ailasesu hygredd a dibynadwyedd bob tro y bydd hynny'n angenrheidiol.
- Peidiwch a chymysgu hygredd, dibynadwyedd, chymhwysedd a galluedd – mae goblygiadau pob un yn wahanol o ran y gallu i roi.
- Ymgynghorwch a'r tyst – mae pobl yn aml yn arbenigwyr ar eu cryfderau, eu hanghenion cymorth, pan fydd yn ymddangos nad ydynt yn gredadwy neu'n ddibynadwy a sut i ddelio a hyn.
- Dylech fabwysiadu dull gweithredu ar sail teilyngdod tuag at y prawf tystiolaethol – gan asesu a yw'r dystiolaeth yn ddigon i deilyngu euogfarn, yn hytrach na'r tebygolrwydd o gael dedfryd felly gan y rheithgor.

Hygrededd a dibynadwyedd – egwyddorion sylfaenol

- Rhaid cymryd bod tyst yn gredadwy a dibynadwy oni ddangosir yn glir nad yw.
  - Ni ddylid trin tyst fel petai'n methu rhoi tystiolaeth gredadwy neu ddibynadwy: oni bai bod pob cam ymarferol posibl wedi cael ei gymryd i'w helpu a hynny heb lwyddo.
  - Ni ddylid trin tyst fel petai'n methu rhoi tystiolaeth gredadwy neu ddibynadwy yn unig ar y sail eu bod yn ei chael yn anodd rhoi tystiolaeth.
  - Ni ddylid trin tyst fel petai'n methu rhoi tystiolaeth gredadwy neu ddibynadwy yn unig am eu bod yn gweithredu mewn ffordd annoeth yn eich tyb chi.
  - Ni ddylid trin tyst fel petai'n methu rhoi tystiolaeth gredadwy neu ddibynadwy byth am eu bod wedi methu gwneud hynny unwaith.
-

Perthnasedd a dyletswydd i ddatgelu

Pwyntiau allweddol

Dylech ganolbwyntio ar synnwyr cyffredin o fewn y fframwaith datgelu:

- **Peidiwch â dod i gasgliadau rhy barod** am berthnasedd iechyd meddwl i'r achos a'r angen am geisio tystiolaeth feddygol.
  - **Dylech geisio cydsyniad gwybodus bob amser** ac esbonio goblygiadau tystiolaeth feddygol gan yr erlyniad neu'r amddiffyniad.
  - **Peidiwch â datgelu dim oni bai fod hynny'n gwbl anghenrheidiol o dan reolau'r CPIA**, yn enwedig lle mae tystiolaeth yn niwtral ac nid oes dyletswydd i'w datgelu i'r amddiffyniad.
  - **Peidiwch â bod yn rhy wylidwrus** – peidiwch â datgelu gwybodaeth yn awtomatig gan ragweld apêl bosibl ar sail peidio â datgelu.
  - **Dylech wneud penderfyniadau cynnar ar yr hyn sy'n dderbyniol** cyn y prawf neu mewn sesiwn caeedig lle bo modd.
  - **Dylech herio datgelu tystiolaeth seicolegol** gan yr amddiffyniad yn ystod y prawf bob amser, lle bo'n amherthnasol, yn sensitif, neu'n cael ei defnyddio i ddiraddio'r tyst.
-

Defnyddio tystiolaeth arbenigol a chofnodion meddygol

Pwyntiau allweddol

- Gall casglu tystiolaeth arbenigol fod yn fewnwithiol – peidiwch â chymryd yn ganiataol ei bod yn angenrheidiol bob amser lle bo gan dyst ofid meddwl.
  - Ymgynghorwch â'r tyst – am arbenigwr addas ac am oblygiadau unrhyw dystiolaeth a ddarperir, fel y bo'n briodol.
  - Peidiwch â chyffredinol – dylech ofyn cwestiynau penodol i arbenigwyr a dadansoddi cofnodion meddygol yn gadarn mewn perthynas â chyd-destun yr achos.
  - Byddwch yn ymwybodol o'r terfyniadau – gellir dadlau ynglŷn â chofnodion meddygol: nid yw barn arbenigol neb yn ddiffiniol; gall gwarth neu berthnasoedd anodd dywyllu barn broffesiynol.
  - Dylech ddefnyddio tystiolaeth arbenigol mewn sawl ffordd – i ateb pryderon am hygrededd a dibynadwyedd, i ateb tystiolaeth arall, neu o blaid ceisiadau am gymorth neu addasiadau.
-

Cefnogi pobl i roi eu tystiolaeth orau

Pwyntiau allweddol

- Peidiwch â chymryd dim yn ganiataol – yn yr un ffordd ag y gall gofid meddwl amrywio, felly hefyd y bydd unrhyw anghenion cymorth felly dylech asesu fesul achos.
  - Adnabod unrhyw anghenion potensial yn gynnar a'u trafod gyda'r tyst bob amser – peidiwch â gorfodi cymorth dieisiau ar bobl.
  - Dylech feddwl y tu hwnt i fesurau arbennig – ystyriwch nhw bob amser ond cofiwch hefyd addasiadau rhesymol a mesurau cymorth anffurfiol.
  - Mae ceisio'r cymorth iawn yn allweddol o ran sicrhau'r dystiolaeth orau – mewn perthynas â hygrededd neu ddibynadwyedd y tyst a'u gallu i wrthsefyll y prawf.
  - Pedwar amcan allweddol cymorth yw: sicrhau'r dystiolaeth orau; paratoi a sicrhau'r tyst; rheoli disgwyliadau; lleihau gofid pellach.
-

Pwyntiau allweddol

- Mae eiriolwyr yn chwarae rol allweddol o ran diogelu'r tyst, sicrhau bod y prawf yn deg a bod mynediad cyfartal i gyfiawnder.
- Yn y pen draw, mae hyn hefyd o help i gyflwyno achos yr erlyniad yn y ffordd orau, gan y gall tystion roi eu tystiolaeth orau.
- Byddwch yn benderfynol bob amser wrth geisio caniatad y barnwr neu'r ynad i wneud y canlynol:
  - caniatâu rhagor o eglurhad neu seibiannau bach lle mae'r tyst dan straen
  - anwybyddu gwybodaeth amherthnasol
  - herio croesholi ymosodol neu ormesol
  - herio ymosodiadau personol di-alw-amdanynt ar gymeriad neu hygredded tyst
  - clirio'r llys lle bo angen.

Arwyddion gofid meddwl

- A yw'r tyst fel petai'n ofidus, pryderus neu'n methu canolbwytio
  - A ydynt yn siarad yn ddigyswllt neu'n chwerthin yn amhriodol?
  - A ydynt fel petaent yn meddwl yn afresymegol?
  - A ydynt fel petaent wedi cyffroi'n ormodol, yn ddiamynedd neu'n ymosodol?
  - A ydynt fel petaent wedi synnu, yn dawedog neu'n ddiymateb?
  - A ydynt yn aflonydd, yn anesmwyth neu ar bigau drain?
  - A ydynt yn ailadrodd pethau neu son amdanynt yn obsesiynol?
  - A ydynt fel petaent yn deall gwybodaeth?
  - A ydynt fel petaent yn ymateb i brofiadau neu deimladau neu bobl sydd heb fod yn y golwg?
-

Rhestr wirio cadw rheolaeth

Wrth gwrdd â'r tyst...

- ✓ A oes unrhyw arwyddion gofid meddwl? (gweler t. 11)
- ✓ Holwch y tyst (neu eu cynorthwydd os oes angen) am unrhyw anghenion cymorth.
- ✓ Gofynnwch i'r tyst a oes ganddynt le i gredu y gall yr amddiffyniad ddefnyddio'u cyflwr iechyd meddwl fel tystiolaeth yn y prawf.

Yn ystod y croesholi...

- ✓ Gwylwch ac ymatebwch i unrhyw arwyddion gofid meddwl
- ↓
- ✓ Gofynnwch i'r barnwr neu'r ynad ymyrryd er budd y dystiolaeth orau a thrin y tyst yn iawn trwy'r canlynol:
    - Gofyn am ohiriad byr
    - Ystyried addasiadau rhesymol
    - o Gofyn am amodi dulliau croesholi'r amddiffyniad.
  - ✓ Dylech herio ar unwaith os bydd yr amddiffyniad neu dystion eraill yn codi iechyd meddwl a gofyn i'r i'r barnwr neu'r ynad ymyrryd

A wyddech chi am ofid meddwl y tyst ymlaen llaw?

Os na wyddech:

- Gofynnwch am seibiant i siarad â'r tyst
- Gofynnwch i'r barnwr glirio llawr y llys er mwyn penderfynu pa mor dderbyniol a pherthnasol yw'r wybodaeth yn breifat.

Os gwyddech:

- Heriwch ddefnyddio gwybodaeth am iechyd meddwl i ddiraddio'r tyst.
- Defnyddiwch adroddiad arbenigol i wrth-ddweud tystiolaeth neu galwch dyst arbenigol i brofi dibynadwyedd neu hygredded, lle bo modd.

Holi'r tyst – egwyddorion allweddol

- Yn yr un modd ag y bydd profiadau pobl o ofid meddwl yn amrywio ac yn newid, felly y bydd unrhyw anghenion cymorth cysylltiedig.
- Mae pobl yn aml yn arbenigwyr o ran eu cryfderau eu hunain a phryd, os byth, y bydd arnynt angen cymorth ychwanegol i roi eu tystiolaeth orau.
- Dylech ofalu rhag rhoi pwysau ar dystion sydd â gofid meddwl i dderbyn mesurau arbennig neu addasiadau rhesymol os ydynt yn teimlo eu bod yn ddiangen neu'n amhriodol.
- Gall rhai pobl sydd â gofid meddwl fod yn gadarn iawn am gyfnod neu drwy gydol y prawf ac mae'n bosibl na fyddant am gael triniaeth arbennig a chael eu labelu felly fel rhai 'diymgeledd' neu 'wahanol'.

Mesurau arbennig i leihau gofid meddwl

Mae mesurau arbennig ffurfiol ar gael i dystion sydd ag anhwylder meddwl fel y'i diffinnir o dan Ddeddf Iechyd Meddwl 1983 – "unrhyw anhwylder neu anabledd meddwl":

- cofnodi tystiolaeth ar fideo
- tystiolaeth trwy ddolen fyw
- sgriniau
- rhoi tystiolaeth yn breifat
- tynnu wigiau a gynau
- defnyddio cyfryngwyr
- cymhorthion cyfathrebu.

Addasiadau rhesymol i leihau gofid meddwl

- Cynnal cyfweiliadau a gwrandawiadau mewn ystafelloedd lle mae golau naturiol.
- Eisteddiadau byrrach a/neu'r cyfle i gael seibiannau rheolaidd.
- Eistedd wrth roi tystiolaeth ac yn ystod croesholi.
- Caniatâd i godi a cherdded o gwmpas os bydd hyn yn lleddfu anghysur, oherwydd gall rhai mathau o feddyginiaeth achosi aflonyddwch.
- Caniatáu i gefnogwr neu gynhaliwr fod gyda'r tyst bob amser – gan gynnwys sefyll ochr yn ochr â'r tyst wrth roi tystiolaeth, lle bo modd.
- Sicrhau bod dystion yn gyfforddus gyda gweithdrefnau ac awyrgylch y llys, megis esbonio pam mae camerâu cylch cyfyng yno neu eu diffodd.
- Gofyn i swyddogion yr heddlu dynnu'u hetiau a'u helmedi er mwyn lleihau'r gofid a achosir gan bobl anghyfarwydd neu mewn awdurdod (megis yn achos wigiau a gynau).
- Gofyn i'r barnwr, y clerod a'r amddiffyniad gyfarch y tyst yn uniongyrchol a bod yn amyneddgar a sensitif pan fydd angen esbonio rhywbeth neu os bydd y gofid yn ddwys.
- Gofyn am gael clirio llawr y llys pan fydd gwybodaeth feddygol sensitif yn cael ei chodi am y tro cyntaf a lle mae'n rhaid penderfynu pa mor berthnasol yw hi.

I wybod rhagor gweler y fersiwn llawn o becyn Mind ar gyfer erllynyddion ac eiriolwyr: *Sicrhau cyfiawnder i ddiodefwyr a thystion sydd â gofid meddwl* sydd ar gael ar-lein ar www.mind.org.uk

Os oes ymholiad cyffredinol gennych am iechyd meddwl, ffoniwch Linell Wybodaeth Mind (MindinfoLine) ar 0845 7660 163.

Mind, 15–19 Broadway, London E15 4BQ
T: 020 8519 2122 F: 020 8522 1725 w: www.mind.org.uk

Elusen gofrestredig rhif 219830
© Mind 2010

**O blaid gwell
iechyd meddwl**

**For better
mental health**